

Postmodernizam i kriminologija – povratak antropološkim izvorištima

Upliv postmodernističke filozofije u arhitekturu, studije kulture i medija, književnu kritiku i filozofiju nije zaobišao ni društvene znanosti. S druge strane, vrijeme političke i društvene nesigurnosti, prouzročeno urušavanjem socijalizma u istočnoj te socijalne države u zapadnoj Europi, pridonijelo je razočaranju u tzv. velike narative prosvjetiteljstva. John Lea, čuveni britanski kriminolog, u tekstu *Criminology and Postmodernity* (1998) piše o nemoći suvremenog društva u suočavanju s problemom rasta kriminala koja snažno zrcali “metafore postmodernizma” kao što su fragmentacija, nesigurnost ili samodovoljna ravnodušnost. Općenito, kriza kasnoga modernizma utjecala je i na krizu u kojoj se našla kriminologija koja je s penologijom činila jedan od središnjih stupova poslijeratnih “velikih priča” društvenoga inženjeringa i socijalnog reformizma kao nacrt za dobro skrojeno društvo.¹ Kompleksnosti problema pridonosi i vrijeme “individualnih sloboda, raznolikosti i različitosti” (Hall i Jaques, prema Lea, 1998, str. 163), arene u kojoj se čuju novi glasovi nekada ignoriranih identiteta i njihovih problema, od kojih su mnogi relevantni za pitanje kontrole kriminala.

U tom kontekstu ovaj je autor pokušao definirati suvremenu kriminologiju, ukazavši na mnogobrojne sličnosti između kriminologije i postmodernizma te ih je odredio kao “polje” koje čini skup nekoherentnih tema koje proučavaju, bez da se, barem u slučaju kriminologije, elaboriraju i dominantni skupovi odgovora na probleme. Sve to kriminologiju čini iznimno fragmentiranom znanstvenom praksom, što je i raz-

log zbog kojega se suvremeni psiholozi, sociolozi, pravnici, geografi, ali i filozofi mogu nazvati kriminolozima te “identiteti kao što su ‘radikalni’ ili ‘feministički’ mogu uvjerljivo tvrditi da spadaju u kriminologiju” (Lea, 1998, str. 165). Unatoč krizi s kojom se suočava ova znanost, Lea smatra kako njezina analitička i teorijska preokupacija proizlazi iz triju temeljnih pitanja:

- kako i zašto se neke kategorije društvenih aktivnosti definiraju kao zločin,
- zašto se te aktivnosti javljaju u određenim situacijama; i
- kako različite društvene snage pokušavaju upravljati i kontrolirati takvim radnjama i njihovim posljedicama formalnim institucionalnim mehanizmima kaznenoga pravosuđa i neformalnim mehanizmima društvene kontrole.

“Mjesto neodređenosti” u temelju triju navedenih pitanja odnosi se na procese i mehanizme kojima se određene vrste društvenih aktivnosti označavaju i definiraju kao kriminalne. Upravo na tomu mjestu različite su postmodernističke prakse pronašle svoju inspiraciju i mogućnost teorijske primjene u kriminologiji. Konkretno, Leaja će interesirati posljedice redefiniranja određenih teorijskih problema unutar ove znanosti koji nastaju primjenom uvida postmodernističkih praksi – kao što je problem koherentnosti, pitanje prirode slobode ili teorija dekonstrukcije – na navedena pitanja.²

Leajev tekst, osim što predočava duboku krizu s kojom se suočila kriminologija te nemogućnost da ju

¹ Problemu kriminala može se pristupiti na različite načine te otuda velik broj znanstvenih disciplina koje se bave kriminalitetom, no dvije su temeljne skupine. Na jednoj je strani kaznenopravna znanost koja je normativna, čisto pravna i društvena znanost, a na drugoj su kriminologija i njoj bliske znanosti koje su pretežito empirijske i u osnovi nisu pravne pa prema tome ni kaznenopravne, nego društvene i prirodne znanosti. Drugim riječima, predmet kaznenopravne znanosti jest ono što treba biti (trebanje, *Sollen*), a kriminologije ono što jest (bitak, *Sein*), dakle kriminalitet kao društvena i individualna pojava. Budući da se obje bave kriminalitetom, međusobno su ovisne, ponajprije zajedničkim ciljem – njegovim suzbijanjem. Treba upozoriti i na čestu dvojbu u nazivlju koja dovodi i do disciplinarnog dvojbe. Naime, zadaća kriminalistike jest omogućiti vođenje uspješnoga kaznenog postupka, dok je zadaća kriminologije objasniti kriminalnu djelatnost (usp. Novoselec, 2007, str. 17–30).

² Naprimjer, za dekonstrukciju je definicija određenog postupka kao “zločina” važna kako bi se otkrilo ono što je ostalo skriveno i potisnuto kriminološkim diskursom. Pojam zločina na prvi se pogled odnosi na jasno određene oblike ponašanja, ali bližim ispitivanjem “klizi” u mnoštvo različitih aktivnosti i značenja koji nemaju ništa zajedničko osim činjenice da ih sustav kaznenoga pravosuđa tumači kao zločin. Ukoliko je tomu tako, ideja “zločina” u konceptualnim okvirima kriminologije ne posjeduje ontološku stvarnost. Zločin, u tom slučaju, nema objekt, nego je proizvod kaznene politike, a kriminalizacija je jedan od načina konstrukcije društvene zbilje. No, ukoliko zločin nema ontološku stvarnost, tada je nemaju ni problematične situacije, što je problem na koji ukazuje Lea unutar ovakvog pristupa kriminologiji (usp. Lea, 1998, str. 176–179).

se artikulira kao “veliku priču”, svjedoči da je u ovoj znanosti kriza nastala upravo na teorijskom problemu na kojemu je inaugurirana sredinom 19. stoljeća. Doduše, riječ je tek o dijagnosticiranju stanja u klasičnoj kriminologiji koju su novonastali uvjeti usmjerili k novim idejama te su je od nekada izrazito normativne učinili znanošću sklonom prisvajanju različitih teorijskih i filozofskih koncepata, donedavno nezamislivih u bilo kakvoj kohabitaciji s istom. S radikalnih su periferija u fokus znanstvenog interesa uvedene nove teme i pristupi problemu kriminala, što je rezultiralo i novim kriminološkim pravcima i školama. Riječ je o teorijskim usmjerenjima koja su sjedinjavanjem uvida starije kriminologije sa studijima kulture i medija, kognitivnih znanosti, naratologije, psihoanalitičke semiotike, feminizma i sl. došla do važnih spoznaja u tumačenju fenomena kriminala.³

Kritičkim osvrtom na temelje nastanka kriminologije te povratkom na znanstvena izvorišta, kulturalni kriminolozi odigrali su ključnu ulogu u kritici klasične kriminologije kao jednog od temelja modernoga društva. Znanstvenici iz područja kulturalne kriminologije ukazali su na dvojbena mjesta i mehanizme na kojima su i uz pomoću kojih su građeni narativi o kriminalcima te su pokazali premreženost i utjecaje ne samo društvenog i ideološkog, nego i kulturološkog konteksta na ove procese. Riječ je o mehanizmima koji su tada, kao i danas, određene tipove društvenih aktivnosti, društvene skupine ili pojedince označavali kriminalnim brojmim aktivnostima procesuiranja, teoretiziranja, dokumentiranja, donošenja zakona i kažnjavanja u proizvodnji i upravljanju znanjem o zločinima i njihovim počiniteljima. Književnost je, dakako, nerijetko instrumentalizirana unutar dominantne pozitivističke metodologije kao dokaz za dvojbene znanstvene teorije.

Kako bi bilo jasnije o čemu je riječ, nužno je vratiti se u 1885. godinu kada je u Rimu u *Palacio de Bellas Artes* rođena kriminološka znanost usred blistavoga i zavodljivog spektakla s ciljem oblikovanja kliničkog znanja o zločincima. Tada je organizirana izložba materijalne kulture praćena velikom europskom znanstvenom konferencijom čiji je organizator bio “otac moderne kriminologije”, talijanski liječnik i znanstvenik Cesare Lombroso. Izložbenu su postavku činile fotografije kriminalaca, oružje kojim se pljačkalo i ubijalo, gipsani odljevi glava optuženika, lubanje i staklenke s mozgovima, pažljivo uklonjeni

³ Od sredine 1990-ih godina 20. stoljeća nastajat će nove škole i pravci unutar kriminologije. Riječ je o konstitutivnoj i narativnoj kriminologiji, ali i najutjecajnijoj unutar novijih kriminoloških škola – kulturalnoj kriminologiji. Svaka od njih iskoračit će iz disciplinarnih okvira prema drugim idejama, ne samo tradicionalno bliskih kriminologiji, kakve su sociologija, statistika ili ekonomija, nego i prema područjima književnosti, glazbe, umjetnosti, arhitekture, filozofije, svijeta popularne kulture i zabave. Konkretno, “kulturalno” u sintagmi kulturalna kriminologija znači nove analitičke objekte i nove načine analize usredotočene i na simbolička značenja (usp. Ferrell, Hayward i Young, 2008).

uzorci tetovirane kože s tijela mrtvih prijestupnika, drveni namještaj koji su izrađivali stanovnici umobolnica, crteži i karikature koje dokazuju, kako je Lombroso tvrdio, primitivno pismo kriminalaca i duševnih bolesnika, različiti gipsani i drveni modeli koje su također izrađivali kriminalci i drugo. No, umjesto da izloženi predmeti materijalne kulture svjedoče o kreativnosti ili otporu prema vlasti, jednomu vremenu ili mjestu (zatvor i umobolnica), ova umjetnost bila je u službi dokazivanja njihove degeneracije. Istodobno, izložbu su pratile i fotografije glava plemenskih ljudi kao i drvene grede sa skela nekoć postavljenih na javnim trgovima čije je reinstaliranje u muzej trebalo biti dokazom napretka kaznene politike.⁴

Izložbom je stavljen znak jednakosti između umjetnosti kriminalaca i mentalnih bolesnika koja, kako se vjerovalo, nije imala nikakvu funkciju u umobolnici, zatvoru ili gdje drugdje, baš kao što i umjetnost divljaka nije imala svoju funkciju i vrijednost. Lombroso ju je tumačio kao spontanu aktivnost koju je uspoređivao s jednako spontanom činom slikanja australskih Aboridžina urezivanjem po stijenama. Jednostavan zaključak bio bi da mentalno oboljeli i kriminalci dijele s divljakom čin čija je vrijednost u samomu djelovanju više nego artifičijelna vrijednost njihova umjetničkog proizvoda. Sve to podrazumijeva kako se abnormalno i opasno mogu prepoznati i mapirati u fizičkom prostoru (izvan Europe) i evolucijskom vremenu, što je odgovaralo ideji civilizacijskoga napretka. Apstrahirajući na ovaj način određene kulturne prakse, Lombroso je poricao kreativnu i interpretativnu vrijednost materijalne kulture pripadnika različitih plemena i ranih rasa, a umjetnost kriminalaca označio kao praksu sličnu praksi divljaka ponudivši prihvatljivu estetsku tvrdnju i dijagnostički alat za identificiranje neprilagođenosti u europskom civilizacijskom prostoru.⁵ Cijela izložbena postavka iz Rima završila je u torinskome muzeju koji je predstavljao mjesto akumulacije znanstvenih dokaza i prikaza činjenica, čime se ujedno prikazivala i želja za ovlada-

⁴ Prestanak mučenja može se smatrati prihvaćenim između 1830. i 1848. kada tijelo prestaje biti glavnom metom kaznene represije. Ujedno, kazneno mučenje prestaje biti javni politički ritual kroz koji se očituje suverenova moć kroz silu zakona. Mučenje, u političko-pravnoj funkciji, težit će postati najskrivijenijim dijelom kaznenog procesa, što za sobom povlači nekoliko važnih posljedica – napuštanje područja svakodnevnog opažanja i prelazak u područje apstraktne svijesti gdje se djelotvornost zahtijeva od neminovnosti, a ne od vidljive jačine. Drugim riječima, kažnjavanje se od umijeća izazivanja nepodnošljivih osjeta transformiralo u ekonomiju oduzetih prava. O razlozima ukidanja mučenja kao javno-političkoga spektakla vidi poglavlje “Odjek mučenja” (Foucault, 1994, str. 31–69).

⁵ Sveobuhvatno razumijevanje tradicionalnih društvenih struktura i njima svojstvenih hijerarhijskih sustava, stilova života, aktivnosti i zabave, sustava vjerovanja sa svojom inherentnom kontrolom i operativnim konceptima unutar svoje umjetnosti su znanja u koja Lombroso nije ulagao vrijeme i energiju, jer je interes kriminologije poduprijeti dominantnu moć, a ne biti kulturološki suosjećajna (usp. Morrison, 2004, str. 78).

vanjem i kontroliranjem nad novim znanstvenim objektima (usp. Morrison, 2004, str. 70).

Činjenica s kojom ovdje treba računati jest da se identitet ljudske vrste – tradicionalne ideje o čovjeku, njegovu tijelu i suodnosima s drugim oblicima života – reinterpreтира razvojem prirodnih znanosti u 19. stoljeću, konsolidacijom mnogih znanstvenih polja (medicina, psihijatrija, psihologija, biologija). Čovjek od toga doba nestaje kao jedinstveno biće oblikovano na sliku Božju i postaje zvijer među mnogima, zvijer bliža majmunu nego božanstvu. Tjeskobe identiteta, koji se često pretvara u svoju suprotnost, zrcale se u brojnim tvorevinama kulture 19. stoljeća, kao što je prolazna ljepota Doriana Graya s raspadajućom slikom njegova portreta, Henry James objavljuje “Okretaj zavrtnja”, a obični ljudi postaju vampiri. Mary Shelley i Edgar Allan Poe u svojim djelima naglašavaju užas, čudesno i egzotično, kao i različite ljudske ranjivosti i abnormalnosti, nadnaravne pojave ili manije. Poništavajući integritet i čvrstoću vrsta, Darwin je prirodni poredak opisao kao poremećaj koji identitet vrste obilježava miješanjem i protokom, što je važna znanstvena platforma za ondašnje znanstvenike i eksplanatorni okvir mnogih njihovih teorija (usp. Rafter i Ystehede, 2010, str. 270–274).

Osim na tvorevine kulture, prirodne su znanosti – destabilizirajući prihvaćene granice, kategorije i pojmove ljudskoga identiteta – uvelike utjecale i na narativ tada nastajuće kriminologije te kaznenopravnih znanosti. Velik je utjecaj imala filozofija prosvjetiteljstva te pozitivizam Augustea Comtea, na čijim se temeljima razvijala tadašnja svekolika znanost, snažno afirmirajući filozofiju utemeljenu na regulama istraživačkih vještina prirodnih znanosti kojima se cjelokupna spoznaja zasniva na utvrđivanju empirijski provjerljivih zavisnosti među pojavama (usp. Kolkowski, 1972). Na taj se način znanost nastojala osloboditi kulturalnih pretpostavki vremena, no suvremeni uvidi, barem kada je o kriminologiji riječ, svjedoče kako je prosvjetiteljska racionalnost uvelike oblikovana umjetničkim senzibilitetom i kulturom vremena u kojemu je nastajala.

Rekonstruirajući povijest nastanka kriminologije, a imajući u vidu karakter izložbe o kojoj je bilo riječi, Wayne Morrison u tekstu *Lombroso and the Birth of Criminological Positivism: Scientific Mastery or Cultural Artifice?* ukazuje na utjecaj kulturoloških elemenata na pozitivističku metodologiju pri utemeljenju kriminologije, tumačeći koegzistenciju prosvjetiteljske racionalnosti i kulturalnih mehanizama kao lice i naličje istoga fenomena proizvedenog u službi tadašnje europske moći. Toj tvrdnji u prilog, suprotno prihvaćenom samopredstavljanju da se beskompromisna znanost temelji na tehnikama reprezentacije – mapiranju, katalogiziranju i mjerenju podataka pročišćenih od “kulturalnog”, svjedoči rad talijanskoga liječnika i znanstvenika čije je mjesto u intelektualnoj povijesti do danas dvojbeno i paradoksalno. No, važnost njegova rada očituje se ponajprije dvjema ka-

pitalnim studijama – *L'uomo delinquente* (1876), prve u području kriminološke znanosti, te *La donna delinquente* (1893), osnovne u ustrojavanju samostalnoga studija ženskog kriminaliteta (usp. Rafter i Ystehede, 2010, str. 264).

Pojednostavljeno, Lombrosova znanost temelji se na pokušaju prepoznavanja određenog postotka ljudi koji počine kakav zločin kao “rođenih kriminalaca” čija djela nisu određena racionalnim poticajima ili izborima te se njihovo ponašanje kvalificira kao manifestacija zaostavštine iz ranijih evolucijskih perioda.⁶ Legitimacija evolucijskom perspektivom takvoj će skupini ljudi dodijeliti status primitivnih bića, odnosno pojedinaca od kojih se društvo ima pravo braniti, a osnovna zadaća talijanske kriminalističke škole postat će njihovo prepoznavanje utvrđivanjem tjelesnih anomalija. Kako bi postigao zadane ciljeve, Lombroso je koristio različite metode od kojih je najznačajnija antropometrija – mjerenje dijelova ljudskoga tijela, s uvjerenjem kako se na taj način može doznati puno o određenoj osobi, u ovome slučaju o kriminalnome prijestupniku.⁷ Cijeli se znanstveni projekt temeljio na pretpostavci postojanja kategorije rođenoga kriminalca pretvorenoga u objekt spoznaje poput bilo kojega drugog prirodnog fenomena. Na taj se način poticala socijalna isključenost takvog tipa ljudi, u čemu se ogledala jedna od osnovnih namjera nove znanosti – pročišćavanje društvenoga tijela te naknadna kontrola i proučavanje u ime oslobađanja ljudske vrste od kriminalne patologije.

Morrison ovdje smatra problematičnim način uporabe pozitivističke metodologije što je u raskolu sa službenom slikom neutralnoga predstavljanja či-

⁶ Zanimljivost, u ovome kontekstu, jest da u priči koja se smatra prvim pravim krimičem “Umorstva u Ulici Morgue” Edgara Allana Poea, objavljenog 1841. godine, istražitelj Auguste Dupin otkriva da ubojica nije čovjek, nego da pripada rodu primata iz porodice čovjekolikih majmuna, odnosno da je ubojica orangutan (usp. Milutinović, 2012, str. 296).

⁷ Ideja da se prema izgledu nečijega lica mogu prepoznati kriminalac, genij ili luđak poznata je još od antičkih Grka. Djelo *Physiognomica*, čije se autorstvo pripisuje Aristotelu, govori o vezi tijela i karaktera. U srednjem vijeku fizionomija i hiromantija (proricanje sudbine iz dlana) također su težile prepoznavanju nečijega karaktera i budućnosti određene osobe, tumačeći značajke lica ili dlana. Heinrich Kramer, njemački inkvizitor Katoličke crkve, 1486. objavio je priručnik za “lovce na vještice” *Malleus Maleficarum* koji je naširoko korišten diljem europskoga kontinenta između 1487. i 1520, gdje opisuju različite kategorije vještica i stete koje mogu nanijeti društvu. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća ustanovljene su grafologija i frenologija. Grafologija je bila usredotočena na izučavanje rukopisa osobe, pokušavajući i na taj način spoznati aktivnosti mozga i ljudski karakter, dok je frenologija analizirala karakter i temperament na osnovi mjerenja lubanje. Tezama o vezi između fizičkog izgleda, osobnosti i rizika za društvo, osobito rizika kriminala, kriminalnom antropologijom i brojnim publikacijama Cesare Lombroso pokušavat će legitimirati i pružiti znanstvenu održivost takvih istraživačkih metoda (Siegel, 2013). Svaka navedena teorija težila je, kako je razvidno, prevenciji od kriminala u ime društvene kontrole vraćanjem socijalnih navika kao svrhe kažnjavanja.

njenica. Sve to vodi zaključku da je kriminologija u velikom dijelu kulturalno proizvedena znanstvena praksa. Nastanak kriminologije u 19. stoljeću nije samo zapadnoeuropski znanstveni fenomen, već je riječ i o proizvodnji znanja na osnovi informacija i izvješća europskih putnika o svijetu koji su oblikovali vlastitim kulturalnim predodžbama te očekivanju da “divljaci” nestanu, a da njihovi oblici u budućnosti postoje samo u muzejima primitivnog čovječanstva. Govorimo, dakle, o procesima koji su djelovali na stvaranje nove znanstvene discipline čineći vidljivim kriminalno, istodobno skrivajući ono nevidljivo – kulturalne pretpostavke zasnovane na prikupljenim dijelovima egzotičnih kulturnih praksi, usprkos Lombrosovu samopredstavljanju tipičnim kvantitativnim znanstvenikom koji se oslanja na brojeve i statističke podatke temeljene na mjerenjima (usp. Morrison, 2004, str. 68).

Zanemarena značajka u nastanku kriminologije, na što Morrison upozorava, jest legitimacija nove znanosti organiziranjem javnih izložbi i edukativnih događaja koji su za cilj imali razgraničiti zločince i duševne bolesnike kao nešto drugo – subjekte kojima se trebaju baviti stručnjaci u svojim stručnim programima poduprtim tehnikama identificiranja, mjerenja i presuda. Umjesto javnih pogubljenja u starim režimima, identificiranih kao represivna djela koja su gubila na učinkovitosti, nove će se prakse oslanjati na zavodljive spektakle. Ovakva strategija povezivanja kulture kriminalaca i divljaka najprije je morala diskreditirati kulturu – jezik, značenja i prakse, onih kojima je oduzeta nakon što ih je učinila objektima istraživanja. Stigmatizacija žargona kriminalaca i njihove tetovaže kao dokazi atavizma i kriminalni identifikatori primjer su pozitivističke anateme poduprte čistom, mjerljivom znanosti.⁸

Noviji uvidi u povijest nastanka kriminologije pokazali su u kojoj je mjeri tadašnja znanost bila oblikovana sociokulturnim kontekstom s čvrstim uporištem u kulturološkim obilježjima razdoblja. Interpretativni primjer tog fenomena predstavljen je u tekstu američke feminističke kriminologinje Nicole Rafter i norveškoga kulturalnog kriminologa Pera Jørgena Ystehede *Here be Dragons: Lombroso, The Gothic, and Social Control* koji tematizira utjecaje preokupacija goticizma – atavizam, operacije mozga, homoseksualnost, hipnoze, spolne bolesti – na Lombrosovu znanost. Zaključak ovih dvaju autora jest kako je riječ

o neupitnoj ovisnosti i utjecajima vizualne i književne gotike te primjeru supostojanja protuslovnih pristupa znanstvenom pitanju kriminala i njegovoj etiologiji, gdje su se na temelje prosvjetiteljskoga racionalizma nadograđivali romantičarski interesi za jezovitim i izopačenim.⁹

Ovakvi uvidi svjedoče da je, usprkos orijentiranosti ka biološkom pristupu kriminalnom ponašanju i normativizmu pozitivističke znanstvene metodologije, Lombrosova škola neodvojiva od kulturnih artefakata doba i njihova utjecaja. Osim elementima goticizma, ovaj znanstvenik koristio se, kako je već istaknuto, simboličkim izvedbama, za što je primjer umjetnost kriminalaca kao dio postavke njegova torinskog muzeja, a svoja je predavanja, tekstove i studije obogaćivao brojnim slikama, anegdota i ilustracijama “kriminalne kulture”. Vizualni dokazi bili su mu neizmjenjivo važni, za što su najbolji primjeri zatvorski grafiti ili tetovaže na tijelima kriminalnih prijestupnika. Osim toga, u svoja je istraživanja uključivao i istraživanja emocija kriminalaca kako bi dokazao stupanj moralne neosjetljivosti i strasti pri izvršenju zločina. Kriminologija koju je razvijao nastajala je na konceptu interdisciplinarnosti djelujući poput intelektualnoga kaleidoskopa, budući da je bio psihijatar, kriminalni antropolog, filolog, statističar i neurolog, nerijetko tražeći legitimitet za svoje teorije i u umjetnosti te književnosti (usp. Siegel, 2013, str. 275–278).¹⁰

Tu dolazimo do pitanja konkretnih utjecaja i načina primjene kulturnih i umjetničkih djela na Lombrosove teorije u vrijeme njihova nastanka i razvoja. Primjer je studija *La donna delinquente, la prostituta e la donna normale* u kojoj često citira ulomke iz djela Flauberta, Schopenhauera, Zole, Molièrea i Stendhala koji podupiru njegov zaključak da su žene “okorjele lažljivice”. Ono što mu je pritom jedino bilo važno jest da je riječ o kapitalnim djelima kulture ne vodeći računa o tomu je li ulomak ironično intoniran i jesu li u pitanju riječi lika ili pripovjedača, jer su kulturalni izričaji te vrste služili isključivo legitimaciji njegovih pretpostavki. Vezu znanosti i književnosti vidio je kao jednu od dominantnih značajki europskih poetika kasnog 19. stoljeća, tvrdeći da su njegovi radovi koji istražuju delinkvenciju i ludost “eksplozirali” u su-

⁹ To potvrđuju brojne ilustracije Lombrosovih djela koje su s petim izdanjem studije *L'uomo delinquente* zasebno tiskane. Lubanje, mozgovi, anatomske i psihološke anomalije, devijantna seksualnost, kriminalci epileptičari i histeričari te cijeli niz gotičkih tropa činili su neizostavne dijelove Lombrosovih studija koje su zasigurno privlačile veći broj čitatelja nego neilustrirana djela drugih kriminologa. I njegov muzej obilovao je gotičkim kreaturama – obojenim voštanim maskama mrtvacu s umetnutim graškastim očima, kosturima, okovima i slično (usp. Rafter i Ystehede, 2010, str. 274–279).

¹⁰ Dina Siegel, između ostalog, naglašava sličnosti znanstvenih i metodoloških interesa između Lombrosove antropološke škole i postmodernih kriminoloških pravaca, osobito kulturalne kriminologije.

vremenoj književnosti (usp. Hiller, 2013, str. 226). Jonathan R. Hiller (2013) izdvaja još dva znakovita slučaja u kojima je Lombrosu književnost poslužila legitimaciji “univerzalnih” istina. U djelu *L'uomo delinquente*, dokazujući da stupanj obrazovanja ne mora smanjiti vjerojatnost izvršenja kaznenih djela, poziva se na stihove XXXI. pjevanja iz Danteova “Pakla”,¹¹ a u studiji *La donna delinquente* na primjeru pet književnih djela u kojima se udovice preudaju, nalazi dokaz da su majčinski instinkti jači od ljubavi prema suprugu. Logika kojom se vodio bila je jednostavna – ukoliko je istina da i u Danteovo vrijeme obrazovanje nije donijelo korist u suzbijanju kriminalnoga ponašanja ili ukoliko Shakespearova udovica Anne stupa u brak s mrskim joj Richardom III. znači da su ove tvrdnje oduvijek bile valjane. Dina Siegel (2013, str. 276–277) napominje kako su zabilježeni i obratni utjecaji, odnosno da je Lombrosova znanost znala biti inspiracijom različitim umjetničkim formama, od književnosti Dostojevskog do slikarstva Kandinskog.

Drugi razlog involviranja literarnih u znanstvene tekstove kriminalne antropologije sličan je prvomu, no postoje značajne razlike u njihovoj primjeni u različitim teorijskim problemima. Lombrosova fascinacija, pored kriminaliteta, bila je i veza između genijalnosti i ludila. Poznat je i jedini susret Tolstoja i Lombrosa, kada je sudjelovao na moskovskom medicinskom kongresu 1897. godine gdje je predstavljao svoje ideje o vezi ludila i genijalnosti na primjerima Kanta i Dantea. Taj posjet je iskoristio za susret s Lavom Tolstojem koji je u to vrijeme smatran najvećim svjetskim književnim genijem. U studiji *Genio e follia* (1864) Lombroso je tvrdio da je genijalnost oblik ludila kao naknada za prekomjerni intelektualni razvoj, a susret s Tolstojem htio je iskoristiti kako bi promatrao “degenerativne” značajke velikoga pisca. No, susreo se s vitalnim starcem, seljačkoga izgleda, debelih obrva i jasnoga pogleda, karakteristikama suprotnim od onih koje je pripisivao takvom tipu ljudi. Lombroso i Tolstoj bili su razočarani jedan drugim – prvi nije mogao potvrditi vlastitu teoriju, a drugoga su razljutile ideje o rođenom kriminalcu koje je smatrao nemoralnima, što problematizira u svojem posljednjem romanu “Uskrsnuće” (1899) u razmatranjima plemića Neklyudova (usp. Siegel, 2013, str. 276).

Lombroso je često pisao o renesansnom pjesniku Torquatu Tassu koji je proveo kasnije faze života u prisilnoj povučeniosti zbog nasilnih ispada, kao i o ponašanju lorda Byrona koje je bilo “nepredvidivo i skandalozno” (Hiller, 2013, str. 230). Osobito je Giacomo Leopardi, talijanski pjesnik i filozof, bio idealnim objektom razmatranja za kriminalne antro-

pologe, poznat po idiosinkrazijskim navikama, tjeskobnoj obitelji, sentimentalnom životu i tjelesnoj deformaciji grbe na leđima. Gotovo svi Leopardijevi biografski podaci vodili su zaključku kako potječe iz luđačke obitelji sklone kriminalu te “lošem evolucijskom potencijalu”, a da je neurastenija uvelike odredila i njegovu poetiku.¹²

Ostavimo li kratko po strani kulturalne i znanstvene preokupacije doba koje su oblikovale kriminološku znanost, nužno je ukazati i na politički i pravni kontekst koji je omogućio nastanak projekta antropološke kriminologije. Njega predočava Foucault u studiji “Nadzor i kazna” (1994) uvidima u reformu krivičnoga pravosuđa u 19. stoljeću. Riječ je o vremenu kada se naglasak prebacuje s osvete na kaznu gdje zločinac postaje objektom kaznene intervencije, čime ga se nastoji popraviti i preobraziti nizom kaznioničkih praksi. Jasno je kako je antropološka kriminologija (ne)izravna posljedica tadašnjih pravnih kvalifikacija i medicinskih spoznaja koje su joj omogućile znanstvene definicije prijestupa i pojedinca kao prijestupnika. No, u premještanju kažnjavanja sa suverenove osvete na obranu društva krije se politički naum nadgledanja bezakonja, uopćavanja kaznene funkcije i ograničavanja kaznene vlasti radi nadzora nad njom. Foucault upravo u toj točki prepoznaje dvije linije objektiviranja – zločin i zločinca. Objektiviranje zločina, piše Foucault, imalo je mnogo brže i odlučnije učinke, budući da je bilo izravno povezano s reorganizacijom kaznene vlasti, dok će zločinac ili *homo criminalis* postati svačiji neprijatelj i nositelj divljega dijela prirode, zlikovac, čudovište, čak i luđak koji će postati zamišljeno sjecište u kojemu se sastaju teme političke kritike i likovi imaginarnog, a s Lombrosom će potpasti pod znanstveno objektiviranje i “liječenje” koje je s time korelativno. Morrison (2004, str. 72) će uočiti još jednu političku značajku Lombrosova projekta, i to u kontekstu ujedinjenja Italije. Naime, tri se društvene skupine tada opiru civilizacijskome procesu talijanskoga ujedinjenja, točnije kolonizaciji talijanskoga juga. Riječ je o seljacima, pljačkašima (*brigantima*) i anarhistima, idealnim skupinama pomoću kojih se Lombroso predstavljao domoljubnim znanstvenikom, rješavajući socijalne probleme na znanstven način.

Sve navedeno izazvalo je različite stavove prema radu ovoga znanstvenika. Oni su oscilirali od divljenja do vrlo kritičnoga raspoloženja, od poštovanja do potpunog odbacivanja, no zasigurno je doprinos njegova rada povijesti kriminologije i teoriji i praksi socijalne kontrole do danas neriješen i diskutabilan. Optuživan

¹¹ “... jer s razumom kad volja se opaka / i snaga združi, da zajedno djela, / tko da tad štiti svijet od takvih šaka?” (Dante, 1963, str. 187)

¹² Cijeli je niz studija i monografija tiskan u periodu između 1896. i 1898. kao rezultat istraživanja književnih rukopisa temeljenih na Lombrosovoj školi. Neke od njih su *I delinquenti nell' arte* Enrica Ferrija, *Genio e pazzia in Torquato Tasso* Luigija Roncoronija, *Shakespeare e la scienza moderna* Giuseppea Ziine, *Criminali e degenerati dell' Inferno* Dantesco Alfreda Niceforoa, i dr. (Hiller, 2013, str. 231).

je za seksizam, biološki pozitivizam te genetsku teoriju kriminala što je dala poticaja eugeničkom pokretu i nacističkoj doktrini.¹³ No ne treba zanemariti Lombrosovu temeljnu namjeru – intenzifikaciju društvene kontrole razvojem znanstvenih sredstava. Proces identificiranja rođenih kriminalaca i njihova socijalna imobilizacija razlog su katalogizacije i mapiranja predstavljačkih obilježja kriminalnoga u vremenu i prostoru, procedurama i metodologijom zasnovanima na interpretacijskim perspektivama znanstvenih koncepata 19. stoljeća koje Lombroso namjeravao učiniti prenosivima i primjenjivim na svako društvo koje je težilo kriminološkomu znanju. Njegova osnovna preporuka bila je da ne treba akcentirati apstraktni zločin nego zločinca, što je poduprlo izgradnju sustava socijalne kontrole idejom o mogućnosti prepoznavanja fizičkih osobitosti, nepravilnosti i patologija katalogiziranih kao degenerativni biljezi. Preventivna izolacija onih za koje se ustvrdi da pripadaju kategoriji “rođenih kriminalaca” pretvorit će ih u objekte znanstvenih spoznaja i prirodne fenomene. Istodobno, taj će naum rezultirati stvaranjem nove vrste autoriteta – kriminologa, stručnjaka koji će znati kako donositi odluke o zločincima i zločinima (usp. Rafter, Ystehede, 2010: 280).

Logička konkluzija unutar koje je ovaj znanstvenik djelovao, primjenjujući ju na određeno mjesto – Italiju, iako geografski univerzalna, uvelike se oslanja na akte vizualizacije koji pridonose učvršćivanju koncepata dužine i širine što je imalo bazu u 19-ostoljetnim europskim imperijalističkim konceptima prepoznavanja, mapiranja i prisvajanja. Pogled ugrađen unutar te logike predstavljačka je značajka prirodnoga svijeta jer se prirodne znanosti ne mogu osloniti na prihvaćanje od strane svojih predmeta istraživanja. Kriminologija kao društvena znanost, ipak, postoji unutar područja kulture, normativnih ispitivanja i tvrdnji, nejasnoća i neodređenosti, a kriminal i reakcije koje proizvodi, svjedoči primjer nastanka kriminološke antropologije, moraju biti tumačeni kroz oblike interakcije s mnogim oblicima društvene moći i strategijama otpora (usp. Morrison, 2004: 79).

LITERATURA

Dante Alighieri, 1963. *Pakao*. Zagreb: Matica hrvatska.
Foucault, Michel, 1994. *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

¹³ Unatoč kontroverzama od samoga nastanka kriminološke antropologije, mreža pozitivističkih kriminologa u Italiji u 19. stoljeću okupljala je mnoge znanstvenike, pravnike, liječnike, psihijatre i policijske istražitelje, a čelnici talijanske škole, osim Lombrosa, bili su Enrico Ferri i Raffaele Garofalo koji su parirali napadima francuskoga sociološkog pristupa Gabriela Tardea, Paula Topinarda i Léoncea Manouvriera. Iako je sociološki pristup prevagnuo, popularnost talijanske kriminalistike ostala je utjecajna do danas.

Hiller, Jonathan, 2013. *Lombroso and the Science of Literature and Opera*. U: *The Cesare Lombroso Handbook* (ur. Knepper Paul i Ystehede Per Jørgen), str. 226–252. London, New York: Routledge.

Kolakowski, Leszek, 1972. *Filozofija pozitivizma*. Beograd: Prosveta.

Lea, John, 1998. *Criminology and Postmodernity*. U: *The New Criminology Revisited* (ur. Walton, Paul i Young, Jack), str. 163–190. London: Macmillan.

Lombroso, Cesare, 2006. *Zločin: njegovi uzroci i lečenje*. U: *Kriminološko nasleđe* (ur. Ignjatović, Đorđe), str. 77–86. Beograd: Službeni glasnik.

Milutinović, Dejan, 2012. *Istorijska poetika detektivske priče*. Doktorska disertacija. Mentorica: prof. dr. Dubravka Popović-Srdanović. Filozofski fakultet Sveučilišta u Nišu.

Morrison, Wayne, 2004. *Lombroso and the Birth of Criminological Positivism: Scientific Mastery or Cultural Artifice?* U: *Cultural Criminology Unleashed* (ur. Ferrell, Jeff, Hayward Keith, Morrison, Wayne, Presdee, Mike), str. 67–81. London, Sydney, Portland, Oregon: Glasshouse Press.

Novoselec, Petar, 2007. *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Rafter, Nicole, Ystehede, Per, 2010. *Here Be Dragons: Lombroso, the Gothic, and Social Control*. U: *Popular Culture, Crime, and Social Control* (ur. Deflem, Mathieu), str. 263–284. Bingley: Emerald Group Press.

Siegel, Dina 2013. *The Methods of Lombroso and Cultural Criminology*. U: *The Cesare Lombroso Handbook* (ur. Knepper, Paul i Ystehede, Per Jørgen), str. 268–280. London, New York: Routledge.

SUMMARY

POSTMODERNISM AND CRIMINOLOGY: A RETURN TO ANTHROPOLOGICAL ORIGINS

The article intends to describe the state of crisis besetting a classical, mainstream criminology that arose as a result of the application of postmodernist science practices to traditional knowledge and methods of criminology. Alongside this, the immense role in the repositioning of this branch of science was played by cultural studies and new analytic objects and ways of analysis. Still, the crisis in criminology was instigated at its “weak spot”, which relates to the examination of mechanisms by which certain kinds of social activities are labelled as criminal, and individuals as criminals. Scholars from the field of cultural criminology pointed to similar suspect places and mechanism by the assistance of which the narratives of criminals were created at the fonts of criminology in the nineteenth century. This concerns mostly the scholarly work by the “father of criminology”, Cesare Lombroso. Likewise, the intertwining and influence of not only social and ideological context but also their cultural counterpart can be demonstrated in these processes. Certainly, literature is often instrumentalized within a dominant positivist methodology as a proof of the dubious scientific theories.

Key words: criminology, cultural criminology, postmodernism, Cesare Lombroso, literature